

ПЕРЕДМОВА

Становлення риторики як самостійної наукової та навчальної дисципліни є фактом здійсненим. Значення риторики вже не доводиться, а усвідомлюється, оскільки вона викладається у багатьох провідних вищих навчальних закладах багатьох країн, створюються підручники, проводяться міжнародні конференції.

Риторика як наука у своїй історії переживала розквіт і кризи. Як зазначає С.Аверинцев, те, що ми звикли звати культурою, греки називали “пандея”, або виховання, тобто сукупність прищеплених дитині навичок. “У центрі пандеї – дві сили, що перебувають у постійному конфлікті, але й у контакті, у взаємній співвідносності: виховання думки, тобто філософський пошук істини, та виховання слова, тобто риторики, поставлені греками в центр культури, виявилися ближчими, ніж ми уявляємо собі: спільне їх коріння сягає архаїчної розумово-мовної культури” [1, с. 15-46]. Імпульси до розвитку грецьке красномовство отримало в умовах демократичної державності V ст. до н.е. Афіни та Сицилія стають центрами риторики. Славені імена того періоду: Лісій, Ісократ, Гермагор, Аристотель, Сократ, Лікурґ, Демосфен.

Трохи пізніше на ґрунті грецького досвіду постала золота доба давньоримського красномовства: Катон, брати Гракхи, Антоній, Красс, Цезар, Горґензій, Квінтіліан, Марк Тулій Цицерон. У римській риторичній цицеронівського часу склалася система класичних понять риторичної науки, яка протягом століть становила основу європейських риторичних теорій. Ці поняття були розвинуті з категорій грецької риторичної науки. Зокрема, це п’ять класичних розділів риторичної науки – інвенція, диспозиція, елокуція, акція, меморіо.

XVII-XVIII століття – початок формування української літературної мови й літератури. Підґрунтям вітчизняних риторичних наук була візантійська риторика. Василь Великий, Іоанн Златоуст, Григорій Назіанзін, Григорій Нисський – плеяда перших християнських ораторів, які створили основні форми християнського красномовства.

Значний вплив на зародження українського красномовства мала іспанська риторика XVI-XVII ст. Це риторика мистецтва бароко, основу якого складав принцип контрасту: прозаїчного й поетичного, потворного й прекрасного, низького й високого. Ритори Києво-Могилянської академії охоче цитували твір Бальтизара Граціана

“Дотепність, або Мистецтво витонченого розуму”, “Метафізику” і “Риторичку” Франциско Суареса. Інший вплив – польська риторика XVI-XVII століть: “Поетика” М.Сарбевського, твори С.Ореховського, Я.Квяткевича, “Риторика” В.Кояловича.

Подальша доля риторички була обумовлена процесами, що відбувалися в науці й мистецтві епохи Просвітництва. Межа між риторичкою і поетичкою поступово стирається. Риторика фактично звужується до одного зі своїх розділів – елокуції – і стає теорією тропів і фігур.

У російській науці XIX століття риторика визначалася то як теорія прози (Н.Греч, Н.Кошанський), то як теорія всіх видів словесних творів (К.Зеленецький).

З другої половини XX ст. почався якісно новий етап розвитку цієї галузі знання. Абсорбуючи найпрогресивніші досягнення різних наук (лінгвістики, логіки, психології, поетики, естетики, інформатики, культурології, соціології, менеджменту тощо), риторика перетворилася на синтетичну дисципліну з великим практичним значенням. Цей новий етап розвитку красномовства, що межує з теорією комунікації, філософією, лінгвістичною, називають неориторичкою. Зокрема, у США ораторське мистецтво вивчається в контексті спеціальної наукової галузі, яка має назву “Мовленнева комунікація”. Це самостійний розділ американської науки, що має наукові установи, навчальні заклади, кафедри в коледжах і університетах, власні наукові періодичні видання.

У сучасному слововживанні поняття “риторика” неоднозначне і набуває різного термінологічного значення залежно від того, під яким кутом зору нею цікавляться і з яких практичних інтересів. Якщо, зокрема, про риторичку говорити як про філологічну дисципліну, тоді вона – певний аспект лінгвістики, що розробляє прозаїчну прикрашеність мовлення, художню промову й правила її побудови. Тут риторика протистоїть поетиці, що вивчає поетичне мовлення, граматичні, що вивчає природне мовлення, і герменевтиці, що має справу з розумінням тексту. Проте риторика – це значно ширша галузь знання.

Сьогодні, говорячи про красномовство, часто розуміють дискурсивну риторичку. **Дискурсивна риторика** походить від слова дискурс, яке позначає не просто мовлення, а мовлення як соціальну дію, тобто взаємодію між мовцями. Під дискурсом розуміється звичайна мовленнева практика. Риторика сьогодні – не просто красномовство, а **наука про мовленнєву доцільність**, тобто про свідоме

мовлення, про усвідомлене й правильне мовотворення. Саме на засадах дискурсивної риторики розроблено пропонований навчальний курс.

Результатом засвоєння курсу мають стати:

1. Сформоване вміння вести розгорнутий монолог із фахової проблематики; ефективну бесіду з будь-якої теми, що цікавить культурну, освічену людину.
2. Володіння полемічним мистецтвом, культурою конструктивного діалогу й полілогу (дискусія, полеміка, диспут).
3. Дотримання професійної етики.
4. Створення індивідуального іміджу, власного мовленнєвого стилю.
5. Вміння працювати з текстовим матеріалом, дотримуючись основних законів риторики.
6. Усвідомлена мовленнєва компетенція, упевненість в індивідуальному слововживанні.
7. Сформоване чуття слова, його стилістичних і виражальних можливостей.
8. Розуміння стилю й норми поведінки (яка буває перш за все мовленнєвою).
9. Формування смаку, тактовності й коректності у спілкуванні з іншими людьми.
10. Засвоєння деяких технологій нейролінгвістичного програмування.

Необхідність володіння риторикою пояснюється сутністю самого предмета цієї науки:

1. Риторика – теорія та мистецтво мовлення (а більшість студентів не володіє саме вмінням, технікою, практичною “вправністю” володіти думками й словом у різних комунікативних ситуаціях).
2. Риторика – мистецтво мислити. Навчання мовленню неможливе без одночасного навчання мислити, формування світогляду; звідси особлива серйозність риторики як науки й мистецтва реальної мисленнєво-мовленнєвої творчості.
3. Риторика – теорія й практика досконалого мовлення: переконливого, доцільного, ефективного, привабливого тощо.
4. Риторика – вчення про мовленнєве виховання людини. Оскільки у мовленні виражено всю людину, риторика сприяє формуванню всієї особистості людини, перш за все її знань, життєвого кредо, здатності висловлювати й захищати свою позицію словом. Це – основа для формування професійної особистості й спеціаліста.

Навчальний **курс** риторики **складається** з таких частин: *історія риторики* (досліджує етапи зародження й особливості розвитку риторики в історії людства: риторика Стародавньої Греції,

Стародавнього Риму, становлення слов'янського ораторського мистецтва), *теоретична риторика* (вивчає розділи, закони і основні категорії риторики, види й жанри красномовства, нейролінгвістичні технології тощо), *практична риторика* (розглядає зміст усного публічного виступу, текст виступу; образ оратора, логічну підготовку оратора, його мовленнєву культуру; композицію та стиль виступу; психологію аудиторії, взаємодію оратора й аудиторії, спілкування з аудиторією як творчий процес; полемічну майстерність тощо).

Пропонований практикум складається з чотирнадцятьох планів практичних занять, які містять теоретичні відомості з кожної теми, розгорнуті рекомендації до виконання кожного виду завдань, приклади для наслідування, вибрані матеріали, які можуть бути використані як джерело цитувань. До посібника додається глосарій – термінологічний словник до курсу, список рекомендованої літератури та міні-хрестоматія кращих студентських робіт. Поданий до кожного практичного заняття теоретичний матеріал не є вичерпним і достатнім для розкриття теми, він лише вказує напрямки самостійної роботи студентів.